

Det naturlige og æstetiske køn: Køn og kroppe hos Mary Wollstonecraft

AF MARTIN FOG LANTZ ARNDAL

SLAGMARK #83

SIDER: 37-54

I maj måned 1795 forsøgte den britiske filosof Mary Wollstonecraft (1759-1797) at begå selvmord i sit hjem i London med morfinstoffet laudanum. Og allerede senere samme år reddede to sejlere hende op af Themsens efter endnu et mislykket forsøg. Omend Wollstonecraft mislykkedes med sit foretagende, var skaden allerede sket. I datidens Storbritannien var selvmordsforsøgene for meget for de kristne briter, folk distancerede sig fra hendes navn, og en receptionshistorie døde ud, før den overhovedet havde fået liv. Dette har imidlertid ændret sig siden. Siden 1970'erne er litteraturen om Wollstonecraft mangedoblet, og ikke mindst grundet den idéhistoriske udvikling hen mod poststrukturalistiske læsninger af især køn har der været en tendens i litteraturen til at fremhæve netop disse aspekter ved hendes tænkning.¹ Kendetegnende herfor er idéen om køn og kønsforskelle som "diskursive" — hvor køn opstår i samspillet mellem italesættelse af normer for identitet og den handling, der efterligner disse normer. Køn forstås dermed som et sociokulturelt fænomen uafhængigt af biologiske faktorer.

Dette er ikke som sådan problematisk, da læsninger som disse i høj grad har bidraget til en nuancering af Wollstonecrafts tænkning. For udover at kritisere undertrykkelsen af kvinder, forsvare deres rettigheder samt evne til at tænke rationelt, har Wollstonecrafts begreb om køn i sandhed en social dimension, forstået på den

¹ Se eks. Anne Mellor, *Romanticism & Gender* (New York: Routledge, 1993); Kirstin Wilcox, "Vindicating Paradoxes: Mary Wollstonecraft's 'Woman,'" *Studies in Romanticism* 48, nr. 3 (2009) og Lorna Bracewell, "Gender and social theory in Mary Wollstonecraft's thought", i *The Wollstonecraftian Mind*, red. Sandrine Bèrges, Eileen Hunt Botting og Alan Coffee (London: Routledge, 2019), 476-488.

måde at individets omgivelser og uddannelse siges at have en indvirkning på udviklingen af køn. Ikke desto mindre synes dette poststrukturalistiske fokus at have ledt til et manglende fokus på mindst to andre væsentlige aspekter. For det første synes forholdet mellem køn og krop at være overset.² Og dernæst, i forsøget på at skabe denne forbindelse mellem Wollstonecraft og poststrukturalismen, overses ofte Wollstonecrafts indvirkning på de efterfølgende britiske romantikere. Det er disse to facetter ved Wollstonecrafts tænkning, der udgør omdrejningspunktet for analyserne her.

For at belyse disse to facetter er denne artikel delt op i tre dele. I de første to dele nærlæser jeg Wollstonecrafts intellektuelle diskussioner med filosofferne Jean Jacques Rousseau (1712-1778) og Edmund Burke (1729-1797), da det var diskussioner som disse, der hjalp hende til at forme det begreb om køn, der skulle få betydning for især den britiske romantik. Den første del består derfor af Wollstonecrafts tvetydige forhold til Rousseau, udlagt i *A Vindication of the Rights of Woman (Forsvar)* (1792). Heri lader hun sig delvist inspirere af Rousseaus idéer om uddannelsens indvirkning på køn og ikke mindst kroppen, mens hun samtidig afviser hans forestillinger om kønsspecifik uddannelse og piger som naturligt kokette som fremlagt i *Émile ou De l'éducation (Emile)* (1762). I det følgende er omdrejningspunktet Wollstonecrafts revurdering, som den kommer til udtryk i hendes senere *Letters Written During a Short Residence in Sweden, Norway, and Denmark (Breve)* (1796), af den form for kønshierarkiseret æstetik — hvor det maskulint sublime står over det feminint skønne — som Burke skrev frem i hans *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful (Undersøgelse)* (1758). En æstetik, der, som vi vil se, også inddrager kroppen. I den sidste del drager jeg paralleller mellem Wollstonecraft og de efterfølgende britiske romantikere for at vise, hvorledes hendes idealer påvirkede hendes eftertid.

2 Denne relation nævnes eksempelvis ikke i følgende ofte refererede læsninger af Wollstonecrafts filosofi og værk. Claudia Johnson, *Equivocal Beings: politics, gender, and sentimentality in the 1790s: Wollstonecraft, Burney, Austen* (London: The University of Chicago Press, 1995); Barbara Taylor, *Mary Wollstonecraft and the Feminist Imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003); Guara Narayan, *Real and Imagined Women in British Romanticism* (New York: Peter Lang Publishing, 2010); Sylvania Tomaselli, *Wollstonecraft: Philosophy, Passion and Politics* (Princeton: Princeton University Press, 2020).

I. MARY WOLLSTONECRAFTS *FORSVAR FOR KVINDENS RETTIGHEDER*

I januar 1792, tre år efter Den Franske Revolution brød ud, udkom, hvad der senere skulle blive Wollstonecrafts mest betydningsfulde værk, *Forsvar*. Baggrunden for forsvaret var den nyslåede franske regerings pludselige tilbagetrækning af ligestillingsinitiativer – initiativer, der var en del af revolutionens oprindelige kald for frihed, lighed og broderskab. Som Wollstonecraft selv formulerer det, er omdrejningspunktet i værket “et fremskridt for og en frigørelse af hele kønnet”,³ og hun kritiserer dem, der som Rousseau argumenterede for en kønsspecifik uddannelse, ved blandt andet at fremhæve, hvorledes piger og drenge er født med de samme egenskaber. Det er også derfor, at Wollstonecrafts diskussion med Rousseau står centralt i dette afsnit. For bedre at kunne forstå denne vil det følgende bestå af en kort redegørelse for Rousseaus forestillinger om køn og kønsforskelle, hvorefter Wollstonecrafts position vil være genstand for analyse.

I 1762 udkom *Emile*, Rousseaus bidrag til samtalen om opdragelse. Udgangspunktet for værket var, at der i samfundet var sket en sammenblanding af kønnene, hvor kvinderne havde overtaget de maskuline dyder, og mændene optrådte mere kvindelige.⁴ Dette var, ifølge Rousseau, *unaturligt*, idet de naturlige forskelle mellem kønnene, som han forestillede sig dem i naturtilstanden – et hypotetisk stadie før den civile orden – måtte være tydelige og forordnede, således at manden var “aktiv og stærk” og kvinden “passiv og svag.”⁵ Det er også denne forskel, der danner grundlag for opdragelsen af Emile og Sophie, de to hovedpersoner i *Emile*.

Centralt i værket står en modsætning. I forsøget på at bevise tesen om en naturlig forskel mellem kønnene tager Rousseau udgangspunkt i børns handlemåder, idet han mente, at den tidlige barndom klarest udtrykte den form for ren menneskelig natur, der herskede i naturtilstanden. Her finder han blandt andet, hvad han kalder en forskel i “åndsform”, og at dukkens tiltrækning på Sophie er grundet “en oprinde-

3 Mary Wollstonecraft, *Et Forsvar for Kvindens Rettigheder*, overs. Claus Bratt Østergaard (København: Informations Forlag, 2012), 289.

4 Jean-Jacques Rousseau, *Emile or on Education*, overs. Allan Bloom (New York: Basic Books), 363. Ved passager der ikke er gengivet i den forkortede danske oversættelse af *Emile* gøres brug af denne engelske udgave.

5 Jean-Jacques Rousseau, *Emile eller om Opdragelsen: forkortet udgave*, overs. Kristen Spanggaard (København: Gyldendal), 239.

lig og meget udpræget tilbøjelighed”, altså at den er naturlig og derfor ikke tillært.⁶ Ikke desto mindre hævdede han samtidig, at de to køn på væsentlige punkter er ens: “[D]e har de samme organer, de samme fornødenheder, de samme evner.”⁷ Organerne og fornødenhederne – det at alle mennesker har basale materielle behov, såsom indtag af føde, der skal dækkes – er ens for begge køn. At Rousseau her hævder, at drenge og piger har “de samme evner”, synes ganske modstridende med ideen om at kønnene adskiller sig ved “åndsform”, og at piger har særlige naturlige tilbøjeligheder såsom at lege med dukker, som drenge ikke har. Denne idé om de samme evner går da også imod Rousseaus overordnede ideal om målet for pigers og kvinders opdragelse, idet det var kvindens “særlige bestemmelse at behage manden”, da hun var “skabt” for ham.⁸ På trods af benævnelsen om ens evner, er kønnene således i sidste ende hver især bestemt til at opføre sig forskelligt, en idé baseret på forestillingen om kønsforskellen som naturlig, som et udtryk for en oprindelig forskel.

I stil med Rousseau hævder Wollstonecraft, at den “kønslige distinktion, som mænd så ihærdigt har ivret for, er arbitrær.”⁹ Med denne idé henviser hun, som Rousseau, til, hvorledes den observerbare forskel mellem mænd og kvinder afviger fra deres grundlæggende natur. De er dog uenige om det problematiske heri. Hvor Rousseau hævdede, at mænd og kvinder var skabt forskellige og derfor afveg fra deres natur, når de opførte sig som hinanden, mente Wollstonecraft i stedet, at de afveg fra naturen ved netop at opføre sig således, som Rousseau ønskede og fandt naturligt. De var dog begge enige i, at årsagerne til disse forskydninger lå i opdragelsen. Men hvor Rousseau ville mene, at opdragelsen skulle tilpasses naturlige forskelle, mente Wollstonecraft det modsatte og spørger: “[H]vis uddannelsen er den samme, hvor er da den kønslige forskel?”¹⁰ Forskellen er grundlæggende kulturel og tillært, hvilket også fremgår i følgende paradigmatisk eksempel på, hvorledes kønnede handlemåder opstår:

6 Rousseau, *Emile*, 253.

7 Rousseau, *Emile*, 238, 239.

8 Rousseau, *Emile*, 239.

9 Wollstonecraft, *Forsvar*, 317.

10 Wollstonecraft, *Forsvar*, 52.

At en pige, der er dømt til i timevis at sidde og lytte til karaktersvage barneplejerskes hjernetomme snak eller til at overvære sin mors toilette, vil forsøge at deltage i samtalen, er dog ganske *naturligt*. Og at hun vil *efterligne* sin mor eller sine tanter og more sig med at pynte sin livløse dukke på samme måde, som når man klæder hende på - det stakkels uskyldige barn - er da også en meget *naturlig* konsekvens.¹¹

I stedet for, som hos Rousseau, at forestille sig dukkens tiltrækning på pigen som et udtryk for en oprindelig tilbøjelighed hævdede Wollstonecraft, at det naturlige herved lå i *efterligningen* frem for i handlingen selv. Her adskiller Wollstonecrafts naturbegreb om køn sig fra Rousseaus. For hende er det ikke et udtryk for pigens natur, når hun opfører sig som sine tanter eller ønsker at lege med sin dukke, men det er derimod en "meget naturlig konsekvens", at hun tillærer sig det. Tilbøjeligheden er der, den er bare ikke oprindelig, men opstået i efterligningen af etablerede handlingspraksisser: særlige måder at være kvinde/pige på, indlært gennem iagttagelsen af andre kvinder/piger. Hermed siger hun også, at Rousseaus forestilling om, at børn skulle være upåvirkede af sociale faktorer og dermed give et indblik i menneskets natur som i naturtilstanden, forbliver en utopi.

Hvad Wollstonecraft gjorde var at vende den form for kausalitet, hun fandt hos tænkere som Rousseau, på hovedet: at piger udviser interesse for dukker er ikke et tegn på naturlige og oprindelige "tilbøjeligheder", men i stedet en naturlig konsekvens af arbitrære (og unaturlige) kønsroller. "Dukken", ifølge Wollstonecraft, ville "aldrig fange hendes opmærksomhed, hvis ikke hun holdes inden døre og forbydes andre forehavender."¹² Det er også på denne baggrund, at hun begav sig ud i en eksplicit afstandtagen fra Rousseau:

Kort sagt, den absurde tanke, at pigen fra naturens hånd er en kokette [...] er så filosofisk, at en så skarpsindig iagttager som Rousseau ikke har gjort tanken til sin, hvis ikke han havde haft for vane at lade fornuften vige for sit eget ønske om at være noget særligt og sandheden til side for et velklingende paradoks.¹³

11 Wollstonecraft, *Forsvar*, 80. Egen kursivering.

12 Wollstonecraft, *Forsvar*, 82.

13 Wollstonecraft, *Forsvar*, 81.

I en noget karikeret kritik – der i øvrigt ikke anerkender de kompleksiteter, Rousseaus syn på køn indeholdt, som antydet ovenfor – ender Wollstonecraft det samme sted som tidligere: når pigen optræder som kokette, er det ikke hendes natur, der skinner igennem, men snarere hendes opdragelse og imitation af kønnede handlinger. Og dette burde Rousseau, ifølge Wollstonecraft, kunne se.

Som nævnt indledningsvis er Wollstonecrafts tænkning om køn ikke udelukkende bygget op omkring det sociale, men tillige det kropslige. Og her lod Wollstonecraft sig igen inspirere af Rousseau. Ifølge ham bestod den rette dannelse ikke blot af en styrkelse af sindet, men også af kroppen, for “[j]o svagere en krop des mere kræver den; jo stærkere des mere adlyder den,” hvilket fører til forestillingen om, at “en svag krop svækker sjælen.”¹⁴ I opdragelsen af Emile er målet derfor styrkelse af både krop og sjæl, en forening Rousseau i øvrigt mener at finde i “stort set alle store mænd.”¹⁵ Hos Sophie er målet imidlertid et andet, idet hun er “skabt” for drengen og ikke for udviklingen af egne rationelle egenskaber. I stedet for at styrke kroppen og dermed frigøre sindet mener Rousseau i stedet, at “kvinder behøver nok styrke til at gøre, hvad end de gør med ynde.”¹⁶

Wollstonecraft var grundlæggende enig med Rousseau i forestillingen om den tætte forbindelse mellem fysisk og mental styrke, men afveg, når det kom til de kønslige konsekvenser heraf:

Jeg ved, at det var Rousseaus opfattelse, at de første unge år skulle bruges til at forme kroppen, selv om han i oplæringen af Émile afveg fra denne plan. Men forskellen på at træne kroppen, som styrkelsen af sindet i høj grad hviler på, og blot at udsætte den for en let bevægelse, er meget stor.¹⁷

Som hos Rousseau er den stærke krop en forudsætning for styrkelsen af sindet. Men ulig ham mener Wollstonecraft ikke, at den lette bevægelse, der anbefales piger, er tilstrækkelig for opbygningen af mental selvstændighed. Dette er for Wollstonecraft problematisk, for som hun skriver:

14 Rousseau, *Emile or on Education*, 54.

15 Rousseau, *Emile or on Education*, 119.

16 Rousseau, *Emile or on Education*, 366.

17 Wollstonecraft, *Forsvar*, 143.

Man kan heller ikke forvente, at en kvinde beslutsomt vil tage vare på sit helbred og vil afholde sig fra udmattende beskæftigelser, hvis kunstige forestillinger om skønhed og falske beskrivelser af sensibilitet på et tidligt [sic] tidspunkt har blandet sig med hendes motiver for at handle. De fleste mænd er fra tid til anden nødt til at udholde fysisk ubehag og må undertiden tåle elementernes rasen. Men disse fine fruere, bogstaveligt talt, slaver af deres egen krop og kultiverer deres egen underkuelse.¹⁸

Det ender, ifølge Wollstonecraft, ikke blot i trældom, men i kultivering af egen underkuelse, når fejlagtige forestillinger om skønhed gøres til maksimer for handling. Problemet er her, at handlinger baseret på sådanne forestillinger ikke er styrkende for kroppen men i stedet svækker den, hvilket ifølge ovenstående som sagt hindrer muligheden for mental selvstændighed. Kvinden ender hermed i en svagelig og slæveagtig tilstand, hvor "størstedelen af hendes tid går med at beskytte sig mod eller helbrede sygdom."¹⁹ Det er i forsøget på at undgå en sådan trældom, at Wollstonecraft fremhævede væsentligheden af fysisk dannelse for især unge piger, som da hun foreslog, at "langt den bedste uddannelse består i den øvelse af intellektet, som er bedst egnet til at styrke legemet og forme hjertet."²⁰

Der optræder altså grundlæggende enig- og uenigheder Wollstonecraft og Rousseau imellem. Begge er de enige om, at mennesket har en natur – at det træder ind i verden med visse egenskaber – at dets observerbare liv og handlinger bør følge denne natur, at graden af mental selvstændighed afhænger af fysisk styrke, og at opdragelsen danner grundlag for børns indlæring af (kønnede) handlingsmønstre. De afviger dog i henhold til, hvad en sådan natur indebærer, og hvordan uddannelsen derfor skal struktureres. For Wollstonecraft er drenge og piger naturligt ens (født med de samme rationelle fakulteter), og derfor bør deres opdragelse være baseret på denne ensartethed. For Rousseau er kønnene naturligt forskellige og bør derfor opdrages forskelligt. Hos begge tænkere er kønnene i høj grad et resultat af efterligninger og gentagelser af udefrakommende sociale faktorer. Dette passer også ganske fint med den poststrukturalistiske tilgang, der har været til Wollstonecrafts forståelse af netop dette, men, som vi ser, så forbinder hun det sociale med et særligt

18 Wollstonecraft, *Forsvar*, 82-3.

19 Wollstonecraft, *Forsvar*, 82.

20 Wollstonecraft, *Forsvar*, 49.

eftertryk på det kropslige. Det er også dette dobbelte eftertryk, hun tager med sig videre på sin rundrejse i Skandinavien og i dialogen med Burkes æstetik.

II. WOLLSTONECRAFTS REJSE I SKANDINAVIEN

Tre år efter udgivelsen af *Forsvar*, i 1795 tager Wollstonecraft sin blot et år gamle datter Fanny (1774-1816) og en tjenestepige ud på en rejse, der skulle føre dem rundt i Skandinavien og Tyskland. Årsagen til dette rejsemål var, at Wollstonecrafts daværende partner, den amerikanske forretningsmand Gilbert Imlay (1754-1828), havde mistet et skib med en værdifuld last og derfor sendte hende afsted i et forsøg på at få informationer om skibets skæbne. Allerede året efter udkommer *Breve*. I værket tages læseren med på en rejse gennem Wollstonecrafts sublime og skønne erfaringer af den skandinaviske natur, oplevelser, der sætter hendes tekst i relation til den form for æstetik, Burke skrev frem i *Undersøgelse*, som jeg her kort vil udfolde.²¹

Som nævnt udkom Burkes *Undersøgelse* i 1757, og værket formål var en gen-tænkning af æstetikken, den filosofiske disciplin omhandlende erfaringen af skønhed og sublimitet. Dette mente Burke var nødvendigt, idet disse "ofte var forvekslede; og at begge vilkårligt blev anvendt til vidt forskellige ting og nogle gange om naturer, der var direkte modsatte."²² I stedet hævdede Burke, at det sublime og skønne var dikotomisk forskellige:

De er i sandhed ideer af en meget forskellig natur, den ene grundlagt på smerte, den anden på nydelse; og hvor meget de end varierer derefter fra deres direkte årsags natur, vil der fortsat være en evig adskillelse mellem disse årsager.²³

21 Selvom Wollstonecraft i dette værk ikke nævner Burke ved navn, er det dog bredt anerkendt, at hendes æstetiske bemærkninger bør læses i relation til hans. Se eksempelvis Mellor, *Romanticism & Gender*; Narayan, *Real and Imagined Women*; Taylor, *Mary Wollstonecraft* og Moskal, "The Picturesque and the Affectionate in Wollstonecraft's Letters from Norway," *Modern Language Quarterly*, 52, nr. 3 (1991). Vi ved fra hendes *A Vindication of the Rights of Man*, at hun havde læst og var kritisk over for *Undersøgelse* (Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Man* i *The Works of Mary Wollstonecraft: Volume 5*, red. Marilyn Butler og Janet Todd (London: Pickering, 1989), 45)).

22 Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*, red. af Paul Guyer (Oxford: Oxford University Press), 3.

23 Burke, *Enquiry*, 101.

På den ene side stod erfaringen af det skønne, hvis direkte årsag var nydelse. Denne relateres til, hvad Burke kaldte “kønnet”, underforstået det kvindelige, og bar ifølge ham med sig en “ide om svaghed” foruden relationerne til det stereotyp feminine såsom det “bløde”, det “delikate” og det “lyse”.²⁴ På den anden side stod erfaringen af det sublime, hvis årsag var, ”hvad end der på nogen vis var forfærdeligt”, som gennem referencer til “styrke”, “vold” og “rædsel” kønnes maskulint.²⁵ Den følelse, det sublime indgyder, er derfor ikke kærlighed som ved det skønne, men i stedet “smerte” eller “forfærdelse”, og karakteriseres ved “beundringen” af storslåede objekter.²⁶ Hvad der imidlertid adskiller det sublime fra andre smertefulde erfaringer, er den afstand, der er forbundet hermed: når beskueren overvældes af det sublime, er det kun *idéen* om smerte, der vækkes, og ikke en reel smerte; faren er ikke direkte, men blot tænkt.²⁷ For Burke er de æstetiske kategorier således dikotomiske, idet de besidder forskellige naturer, men tillige kønnede og implicerede i klassiske (køns) dikotomier såsom stærk/svag, mørk/lys, stor/lille og smerte/nydelse og, som det vil fremgå senere, sind/krop. Disse dikotomier giver ikke desto mindre indtrykket af et æstetisk hierarki, hvor den stærke og store sublimitet står over den svagelige og klejne skønhed. Det er disse to forhold – dikotomien og hierarkiet – Wollstonecraft med sin æstetik søger at udfordre.

Med *Breve* videreførte Wollstonecraft flere af de idéer om køn, hun udviklede gennem dialogen med Rousseau og denne gang både i henhold til idéen om den naturlige lighed og æstetikken. Allerede i første brev hentydede Wollstonecraft til denne lighed ved at fortælle, hvorledes værten hos den familie i Göteborg, hun logerede hos, “åbenhjertet” sagde til hende, at hun var en “observant kvinde”, fordi hun “stillede ham spørgsmål *som en mand ville have stillet*”,²⁸ og fremviste dermed kvindens anlæg for rationalitet. Wollstonecraft brød dog ikke blot konventionen om forventelig kvindelig opførsel. Selve rejsen var også for hende et vidnesbyrd om kvinders formåen: hvordan den (ifølge Rousseau og Burke) passive og svage

24 Burke, *Enquiry*, 36, 88.

25 Burke, *Enquiry*, 53, 33-4.

26 Burke, *Enquiry*, 33, 53, 105.

27 Burke, *Enquiry*, 34.

28 Wollstonecraft, “A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark,” i *A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark and Memoirs of the Author of ‘The Rights of Woman’*, red. Richard Holmes (London: Penguin Classics, 1987), 68.

femininitet rejser gennem den rå og sublime (og for Burke maskuline) skandinaviske natur.

Wollstonecrafts æstetik, som den kom til udtryk i *Breve*, beskæftigede sig som nævnt også med forestillingen om lighed. Men hvor lighed i diskussionen med Rousseau betød ensartethed, er lighed i æstetikken i stedet et udtryk for ligeværd. Dette hævdede Wollstonecraft gennem brugen af begrebet "det pittoreske", der udtrykker en erfaring af *delt* sublimitet og skønhed; en erfaring, der postulerer en fælles natur for de to og dermed står i kontrast til Burkes forestilling om dikotomi og hierarki.²⁹ Det pittoreske kommer faktisk allerede til udtryk i første brev, hvor Wollstonecraft, i en båd uden for kysten ved Göteborg, beskrev, hvorledes hendes "angst" for overhovedet at nå kysten "tog til, idet vi drejede ind i den mest pittoreske bugt, jeg nogensinde har set".³⁰ Og kort derefter forklarede hun, hvordan hun "fortsat begejstret over sceneriets rå skønheder" fandt, at "det sublime ofte umærkeligt veg pladsen for det skønne."³¹ Denne forestilling gentager sig senere, denne gang i Norge nær Trollhättan, i en direkte henvisning til det pittoreske:

Jeg vandrede imidlertid videre; og da jeg til sidst kom til stedet, hvor de forskellige katarakter løber sammen, kæmpende med umådelige mængder af sten, og hvor enorme vandmasser skummede ud af dybe hulrum, trak jeg mig uvilkårligt tilbage og måtte medgive, at dette var et storslået syn. En lille ø stod i midten, dækket af fyrreræser, der ved at dele strømmen gjorde den mere pittoresk.³²

Igen er der et umiddelbart møde med det sublime: med det umådelige og det enorme. Og som tidligere intervererede det skønne denne gang ved synet af en lille ø, der brød med de sublime strømme. Med disse passager udtrykker Wollstonecraft to væsentlige pointer for denne analyse. For det første fremviser hun, hvorledes den af Burke og Rousseau definerede svage og passive skønhed i flere tilfælde overmander den stærkere sublimitet og endda i sådan grad, at sidstnævnte må vige sin plads. Og dernæst bryder hun med den æstetiske dikotomi ved gennem begrebet det "pit-

29 Moskal, "The Picturesque," 272-76.

30 Wollstonecraft, "Residence," 64.

31 Wollstonecraft, "Residence," 68.

32 Wollstonecraft, "Residence," 159.

toreske” at demonstrere, hvorledes et og samme landskab kan være årsag til både sublime og skønne erfaringer.

Som i *Forsvar* lagde Wollstonecraft ikke blot særlig vægt på det sociale, når det kom til hendes forestillinger om køn, men også på det kropslige. Og også i *Breve* videreførte hun idéer og idealer fra sit tidligere værk, såsom forestillingen om at styrkelsen af kroppen var væsentlig for udviklingen af mental selvstændighed. Denne idé gentog Wollstonecraft i fjerde brev, hvor hun beskrev, hvorledes hun ville “betegne enhver person som doven, hvis tanker ikke trænes i nogenlunde tilsvarende grad som kroppen.”³³ Dette var også hovedpointen angående kroppen i *Forsvar* og danner øjensynligt baggrund for, hvorfor Wollstonecraft på sin rejse i Skandinavien var så optaget af, hvordan andre behandlede deres kroppe. Hun bemærkede da også umiddelbart derefter, at “de svenske damer træner selvfølgelig ingen af delene [sind og krop] i tilstrækkelig grad; de bliver meget fede allerede i en ung alder”.³⁴ Og om de samme svenskere bed hun også mærke i, hvorledes deres indtag af “kaffe, krydderier og lignende ting” havde en ødelæggende virkning på deres tænder.³⁵ På den vis adskiller *Breve* sig ikke væsentligt fra *Forsvar*.

Hvad der derimod adskiller sig fra udlægningen i *Forsvar*, og hvad der igen synes relateret til Burkes æstetik, er overvejelserne over de æstetiske erfaringers indvirkning på kroppen. For i stedet for at følge sin tyske samtidige Immanuel Kant (1724-1804), der fem år forinden – i *Kritik der Urteilskraft* (1790) – grundlagde sin æstetik, synes Wollstonecraft at følge sin britiske forgænger, Burke, endnu engang. Hvor Kant valgte at rette blikket mod beskuerens sindstilstand, udfoldede Burke i sin *Undersøgelse* de kropslige reaktionsmønstre, han mente, æstetiske erfaringer af skønhed og sublinitet forårsagede. Og også her spillede køn en væsentlig rolle. For hvor skønhed, ifølge Burke, “virker ved at afspænde hele systemets faste legemer”, siges det sublime omvendt at “bygge på rædsel eller en følelse som denne”, og at denne rædsel “skaber unaturlige spændinger og særegne voldsomme bevægelser af nerverne”.³⁶ Igen portrætteres det skønne svagt, eller afspændende, og det sublime stærkt, eller anspændende. Og nøjagtigt som før afviser Wollstonecraft ikke køn-

33 Wollstonecraft, “Residence,” 83.

34 Wollstonecraft, “Residence,” 83.

35 Wollstonecraft, “Residence,” 83.

36 Burke, *Enquiry*, 120, 107.

ningen af kategorierne som sådan, men vælger igen i stedet at problematisere den implicite hierarkisering af den stærke sublimitet over den svagere skønhed.

Dette eksemplificeres, da hun sent på sin rejse nær Hamborg lod sig opluge af et klippelandskab, der i hende indgød “sublime følelser”: “Klipper rækkende mod himlene omgav mig, som om de lukkede sorgen ude; det var, som om freden kom listende langs søen for at dulme mit bryst, der også påvirkede den vind, der bevægede de nærliggende popler.”³⁷ De sublime følelser omsatte sig for Wollstonecraft i en kropslig reaktion — et trykket bryst — der dulmes af søens fred, et tegn på skønhed. Som hos Burke forårsager det sublime anspændthed, mens det skønne virker afslappende, men hos Wollstonecraft optræder det skønne ikke svagt, men snarere stærkt, idet den dulmende effekt siges at overmande anspændtheden. Det sublimes forårsagen af kropslige spændinger og det skønnes beroligende effekt var også på spil tidligere, da Wollstonecraft ved en kirke i Tønsberg pludselig stod ansigt til ansigt med den ifølge Burke mest kraftfulde årsag til sublimitet, nemlig døden:³⁸

Da jeg blev vist disse menneskelige forsteninger, veg jeg tilbage i afsky og rædsel. “Aske til aske!” tænkte jeg — “Støv til støv!” [...] Livet, hvad er det? Hvor forsvinder dette åndedrag hen? — dette jeg, som er så levende? [...] Puh! Min mave vender sig i mig [...] Jeg føler en overbevisning om, at vi i vores nuværende klædning har et princip for forbedring; og jeg er ligeglad med, hvilket udtryk det tager på næste gang, da jeg er sikker på, at den vil formes til at passe et højere stadie af eksistens.³⁹

Den sublime erfaring forårsaget af synet af de døde kroppe omsatte sig til fysisk væmmelse og får endda Wollstonecraft til at tvivle på sjælens udødelighed, en tanke hun ellers har fastholdt gennem alle sine værker, inklusive disse breve. Men som i det ovenstående eksempel intervenserer det skønne og den dertilhørende dulmende effekt, her eksemplificeret ved tanken om efterlivet og sjælens udødelighed, hvilket igen fremstiller styrken ved de skønne erfaringer.

I Wollstonecrafts *Breve* videreføres således flere af de idealer om køn og kroppe, hun gav udtryk for i *Forsvar*, men denne gang også i henhold til æstetikken. Begge

37 Wollstonecraft, “Residence,” 194.

38 Burke, *Enquiry*, 34.

39 Wollstonecraft, “Residence,” 108-9.

steder fremhævede hun en naturlig lighed mellem kønnene, forestillingen om at drenge og piger var født med de samme egenskaber, heriblandt evnen til at tænke rationelt, og fremviste dermed hvorledes kønsforskellen var "arbitrær", altså et udtryk for en ønsket snarere end en reel forskel. Og både i *Forsvar* og *Breve* lagde Wollstonecraft også vægt på den fysiske styrkelse af kroppen som en nødvendig forudsætning for mental selvstændighed. I *Breve* er der i tillæg en æstetisk diskussion af det kønslige, inspireret af og skrevet op imod den form for æstetik, Burke beskrev i *Undersøgelse*. I denne er Wollstonecraft på den ene side ikke uenig i kønningen af de æstetiske kategorier som sådan, men adskiller sig derimod ved brugen af det pittoreske som en ophævelse af dikotomien og hierarkiet imellem dem og ved at fremhæve det skønne og det sublimes ligeværd. Det er også på baggrund af idealer som disse – om den naturlige lighed mellem kønnene, om opdragelsens indvirkning på kroppen og kvindens muligheder for selvstændighed – at Wollstonecraft kan siges at have haft en indvirkning på de efterfølgende britiske romantikere.

III. WOLLSTONECRAFTS ROMANTISKE EFTERTID

Indledningsvist nævnte jeg, at indvirkningen af Wollstonecrafts forståelse af køn på eftertidens britiske romantikere ikke var blevet undersøgt tilstrækkeligt i sekundærlitteraturen. Ikke desto mindre er der, når man kigger på køn, tydelige forbindelser mellem hende og flere af periodens mest indflydelsesrige forfattere såsom William Blake (1757-1827), Lord Byron (1788-1824) samt hendes datter Mary Shelley (1797-1851) og svigersøn Percy Bysshe Shelley (1792-1822), hvem hun aldrig nåede at møde. Det er derfor mod disse og deres videreførelse af flere af de Wollstonecraftske idealer, vi nu vender os.

Blake kendte til og beundrede Wollstonecrafts værker. Til andenedgaven af hendes *Original Stories from Real Life* (1791, oprindeligt udgivet i 1788), en samling fortællinger egnet til opdragelsen af børn, lavede han seks plancher. Og senere i 1803 dedikerede han et digt til hende kaldet "Mary", hvori hun fremstilles dels som "engel" og helgen og dels som oprører: en kvinde "[d]er aldrig skal tie før lagt i en ligkiste."⁴⁰ Omend Blakes litterære fremstilling af kvinder ofte har været genstand

40 William Blake, "Mary," i *The Complete Poetry and Prose of William Blake*, red. David Erdman (Berkeley: University of California Press, 1982), 487.

for kritik, var han dog ingenlunde entydig, og især i det berømte digt “And did those feet in ancient time”, også kendt som “Jerusalem” (1804), synes der at være træk at finde fra Wollstonecraft. I digtet “Jerusalem” beskriver Blake “Evhigheden”, et normativt ideal for menneskeheden, som et sted hvor manden bliver et med kvinden.⁴¹ Ydermere lyder det også programmatisk, at “[m]enneskeheden kender ikke til køn”, og at “[m]enneskeheden er langt over kønnet organiseret”; idéer der minder Wollstonecrafts nivellering af de arbitrære kønsforskelle.⁴²

Ikke ulig Blake var Byron også splittet i sit syn på kvinder, men ulig ham nævner Byron dog ikke Wollstonecraft ved navn.⁴³ Ikke desto mindre synes flere af Wollstonecrafts idealer om køn reproduceret især i det senere værk *Sardanapalus* (1821). I dette følger læseren to elskende, den assyriske konge Sardanapalus og den græske slave-kvinde Myrrha, der hver især indoptager den modsatte kønspol. Hvor Sardanapalus er pacifistisk og af sine rivaler kaldes “hun-kongen”, beskrives Myrrha som en aktivistisk “fjende af monarker”, der, i forsøget på at redde kongeriget, lærer sin elsker at regere sit land autoritativt.⁴⁴ Modsat den klassiske hierarkisering af stærk maskulinitet over den svagere feminitet, beskrives Sardanapalus som den svage, som da han til Myrrha udbryder: “Min højeste glæde / Er at bistå dig i alle dine ønsker / Jeg tør ikke at udsige mit eget begær.”⁴⁵ Hvad Myrrha personificerer er på sin vis et Wollstonecraftsk ideal: en aktivistisk, stærk og lærd kvinde. En kvinde der på ingen vis er svag, passiv eller irrationel.

Blandt romantikerne er det dog hos svigersønnen Percy Shelley — og interessant nok ikke hos datteren Mary Shelley — at Wollstonecrafts forestillinger om køn og ligestilling kommer tydeligst til udtryk. Omend Mary langt fra var lige så radikal som sin mor, behandlede hun ikke desto mindre muligheden for kvindelig rationalitet og uafhængighed. Dette fandt sit tydeligste udtryk i *Frankenstein* (1818) og især i den scene, hvor Victor oplister grundene til, hvorfor han ikke burde kreere en kvindelig modpart til sin første kreation, idet

41 William Blake, “Jerusalem,” i *The Complete Poetry and Prose of William Blake*, red. David Erdman (Berkeley: University of California Press, 1982).

42 Blake, “Jerusalem,” 193, 236.

43 Hoeveler, *Romantic Androgyny*, 161.

44 Lord Byron, “Sardanapalus,” i *The Poetical Works of Lord Byron*, red. Sir Walter Scott (London: Spottiswoode and Co.), 251.

45 Byron, “Sardanapalus,” 246.

[...] hun, der med al sandsynlighed ville blive et tænkende og rationelt dyr, ville måske nægte at adlyde kontrakt lavet før hendes skabelse. [...] Hun ville måske forlade ham og være alene igen, ophidset af den nylige provokation af at blive efterladt af en fra sin egen art.⁴⁶

Percy var som Wollstonecraft radikal af natur. I et brev til Elizabeth Hitchener i 1811 skrev han blandt andet om kønsforskellen, at “disse afskyelige forskelle vil uden tvivl være afskaffet på et fremtidigt tidspunkt”,⁴⁷ et tydeligt ekko af Wollstonecrafts tidligere ønske om at se “forskellen på kønnene afskaffet i samfundet.”⁴⁸ Og i digtet “Laon and Cythna” (1817) videreførtes også flere af hendes idéer. I første vers opblødtes kønsforskellen ved blandt andet at forene det maskuline — her symboliseret ved det gode — og det feminine — symboliseret ved kærligheden — i, hvad Shelley kalder “Templets Ånd”, en åndelig forening af Kvinden og en slange.⁴⁹ Og i anden canto reproducerer han Wollstonecrafts ønske om kvindens uafhængighed ved at lade Cythna, Laons tolv år gamle lillesøster, i søvne synge om friheden fra slaveri: “[H]ymner som min sjæl havde vævet til friheden, stærk / lidenskabernes kilde hvorfra de opsteg, til at være / triumferende anstrengelser.”⁵⁰ Der synes altså blandt disse fremtrædende britiske romantikere at være en videreførelse af flere Wollstonecraftske idealer om køn og kønsforskelle. Både gennem direkte og indirekte henvisninger lader det til, at Wollstonecrafts idéer — om især den arbitrære kønsforskel, kvinders anlæg for rationalitet og styrke samt ligheden mellem kønnene — har været kilder til inspiration for hendes romantiske eftertid, en periode, der som nævnt indledningsvist, oftest overses i receptionen af hendes tekster.

46 Mary Shelley, *Frankenstein*, red. Maurice Hindle (London: Penguin Books), 170.

47 Percy Shelley, “Letter XIX,” i *Letters From Percy Bysshe Shelley to Elizabeth Hitchener* (London: Bertram Dobell), 119.

48 Wollstonecraft, *Forsvar*, 104.

49 Percy Shelley, “Laon and Cythna,” i *The Complete Poetry of Percy Bysshe Shelley: Volume 3*, red. Neil Fraistat og Nora Crook (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012), 150.

50 Shelley, “Laon and Cythna,” 162

IV. KONKLUSION

I indledningen blev det nævnt, at denne artikels formål var at belyse to aspekter ved Wollstonecrafts forestillinger om køn – om hendes tænknings betydning for eftertiden og kroppens betydning for hende selv – der i sekundærlitteraturen var noget underbelyste. I gennemgangen af Wollstonecrafts dialog med Rousseau om kønnets natur fremgik det, hvorledes hun samtidigt fulgte og afveg fra schweizeren. Begge var de enige om, at mennesker er født med visse egenskaber, at uddannelsen af dem bør formes derefter og at styrkelsen af kroppen har en direkte indvirkning på individets muligheder for selvstændig tænkning. Ikke desto mindre var Wollstonecraft uenig i, hvad der var naturligt ved kønnene og kønsforskellene. For ulig Rousseau mente hun, at drenge og piger er født naturligt ens, og at den observerbare forskel kønnene imellem var "arbitrær" i betydningen, at den varierer alt efter uddannelse. Om kønnet som udlagt i *Breve* var billedet nogenlunde det samme. Her fremhævedes også kønnet som socialt funderet, og heri havde kroppen den samme væsentlige funktion i henhold til mental selvstændighed, som den havde i *Forsvar*. Som nævnt havde kønnet i *Breve* også en æstetisk vinkel skrevet op imod den form for æstetik, Burke i *Undersøgelse* havde redegjort for. Angående det æstetiske videreførte hun dog grundlæggende forestillingen om de æstetiske kategorier som kønnede, men adskilte sig fra sin forgænger på to væsentlige måder: ved at fremvise det sublime og skønnes ligeværd og ved at opløse deres af Burke påståede dikotomi og hierarki (begge gennem brugen af det pittoreske samt udlægningen af det skønne som lige med, eller i visse tilfælde stærkere end, det sublime). Denne oplødning gjorde sig også gældende ved Wollstonecrafts forestillinger om de æstetiske erfaringers indvirkning på kroppen, hvor hun flere gange lod det skønnes afslappende effekt annullere anspændtheden forårsaget af det sublime. Det var også på parametre som disse — om kønnenes naturlige lighed og kvinders muligheder for udviklingen af deres rationelle egenskaber — at en forbindelse mellem Wollstonecraft og hendes romantiske eftertid blev forsøgt skabt. Her sås det, at Blake, Byron samt Mary og Percy Shelley, fire af de mest indflydelsesrige romantikere overhovedet, alle videreførte idéer som disse og endda i direkte henvisning til Wollstonecrafts virke.

På baggrund af ovenstående er det således ingenlunde forkert, når køn hos Wollstonecraft har været belyst ud fra en social vinkel, men som det også burde fremgå, er der i lige så høj grad et fysisk eftertryk at finde i hendes værker. Krop-

pen er for Wollstonecraft et biologisk faktum, der må tages højde for, især når det kommer til opdragelse. Det er således heller ikke forkert, når flere forskere derfor har været optaget af spændingsfeltet mellem Wollstonecraft og poststrukturalistisk tænkning, men, som ovenstående analyser anskueliggør, er der en lige så væsentlig idéhistorisk pointe i også at læse hende sammen med hendes nære samtid.

BIBLIOGRAFI

- Blake, William. "Jerusalem." I *The Complete Poetry and Prose of William Blake*, redigeret af David Erdman, 144-259. Berkeley: University of California Press, 1982.
- . "Mary." I *The Complete Poetry and Prose of William Blake*, redigeret af David Erdman, 487. Berkeley: University of California Press, 1982.
- Byron, Lord. "Sardanapalus." I *The Poetical Works of Lord Byron*, redigeret af Sir Walter Scott, 244-277. London: Spottiswoode and Co, 1860.
- Bracewell, Lorna. "Gender and social theory in Mary Wollstonecraft's thought." I *The Wollstonecraftian Mind*, redigeret af Sandrine Bergès, Eileen Hunt Botting og Alan Coffee, 476-489. London: Routledge, 2019. <https://doi.org/10.4324/9781315186788-38>
- Burke, Edmund. *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*. Redigeret af Paul Guyer. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Hoeveler, Diane Long. *Romantic Androgyny: The Women Within*. London: The Pennsylvania State University Press, 1990.
- Johnson, Claudia. *Equivocal Beings: politics, gender, and sentimentality in the 1790s: Wollstonecraft, Burney, Austen*. London: The University of Chicago Press, 1995. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226401799.001.0001>
- Kant, Immanuel. *Kritik der Urteilskraft*. Redigeret af Heiner Klemme. Hamborg: Felix Meiner Verlag, 2009. <https://doi.org/10.28937/978-3-7873-2069-1>
- Mellor, Anne. *Romanticism & Gender*. New York: Routledge, 1993.
- Moskal, Jeanne. "The Picturesque and the Affectionate in Wollstonecraft's Letters from Norway." *Modern Language Quarterly* 52, nr. 3 (1991): 263-294. <https://doi.org/10.1215/00267929-52-3-263>
- Narayan, Guara. *Real and Imagined Women in British Romanticism*. New York: Peter Lang Publishing, 2010. <https://doi.org/10.3726/978-1-4539-0396-4>
- Rousseau, Jean-Jacques. *Emile eller om Opdragelsen*. Oversat af Kristen D. Spanggaard. København: Gyldendal, 2008.

- . *Emile or on Education*. Oversat af Allan Bloom. New York: Basic Books, 1979.
- Shelley, Mary. *Frankenstein*. Redigeret af Maurice Hindle. London: Penguin Books, 1985.
- Shelley, Percy Bysshe. *Letters From Percy Bysshe Shelley to Elizabeth Hitchener*. London: Bertram Dobell, 1908.
- . “Laon and Cynthia.” I *The Complete Poetry of Percy Bysshe Shelley: Volume 3*. Redigeret af Neil Fraistat og Nora Crook. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012.
- Taylor, Barbara. *Mary Wollstonecraft and the Feminist Imagination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Tomaselli, Sylvana. *Wollstonecraft: Philosophy, Passion and Politics*. Princeton: Princeton University Press, 2020. <https://doi.org/10.2307/j.ctv12sdwhj>
- Wilcox, Kirstin. “Vindicating Paradoxes: Mary Wollstonecraft’s ‘Woman.’” *Studies in Romanticism* 48, nr. 3 (Forår 2009): 447-467. <http://www.jstor.org/stable/27867283>
- Wollstonecraft, Mary. *Et Forsvar for Kvindens Rettigheder*. Oversat af Claus Bratt Østergaard. København: Informations Forlag, 2012.
- . “A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark.” I *A Short Residence in Sweden, Norway and Denmark and Memoirs of the Author of ‘The Rights of Woman’*. Redigeret af Richard Holmes. London: Penguin Classics, 1987.
- . *The Works of Mary Wollstonecraft Volume 5: A Vindication of the Rights of Woman*. Redigeret af Janet Todd og Marilyn Butler. London: William Pickering, 1989.
- . *The Works of Mary Wollstonecraft Volume 5: A Vindication of the Rights of Men*. Redigeret af Janet Todd og Marilyn Butler. London: William Pickering, 1989.